

■ Nagy Veronika*

A botlás ára

Szociológia szempontú megjegyzések a házasságtörés és a házasság felbontásának vagyoni következményei között a francia joggyakorlatban kirajzolódó összefüggésekről

H. Szilágyi István grafikája

Bevezetés

„Az utolsó kiskanálig vitatkoztak” jegyezte meg egy magyar bíró mikor egy házassági vagyonközösség megosztásának peres feleiről mesélt nekem.¹ Nincs ez másként Franciaországban sem, tettem hozzá magamban. A házasság megszűnését követő – vagyis a házastársi tartást, a közös lakás használatát, s a házassági vagyonközösség-megosztást rendező – vagyoni jogi viták „adok-kapok” struktúrájának szociológiai szempontból is izgalmas kérdésével váratlanul szembesültem Franciaországban folytatott kutatásom során, amelynek középpontjában elsősorban a házasságtörés, mint jogi kategória szociológiai elemzése állt.² Ebben az esszémben e véletlenül a kutatásom látókörébe került „kiskanál”-vita szociológiájáról szeretnék néhány szót szólni.

Kutatás módszere a fél hibájából történő bontás (*divorce pour faute*) miatt indult perek kvalitatív tartalomelemzése (*qualitative content analysis*) volt. Az aktákat egy ügyvédi irodában tanulmányoztam, ahol az egész irattár a rendelkezésemre állt. Nem a valóságban megtörtént magatartás érdekelt, hanem mindössze azok az akták, ahol a felek a házasságtörést jelölték meg, mint bontóokot. Az így kivá-

* doktorandusz (EHESS-Marseille), Magyarországi kutatásaimat egy francia-magyar kormányközi egyezmény keretében elnyert kutatói ösztöndíj pénzügyi támogatásának köszönhetően végeztem. Itt szeretném megköszönni Paksy Máté segítségét is, aki (elsősorban stilisztikai szempontú) megjegyzéseivel közreműködött esszém megírásában.

¹ Z. A., elsőfokú bíróval 2003. június 18. folytatott informális beszélgetés során jegyeztem fel.

² Lásd erről V. Nagy, *La qualification juridique d'adultère: une étude sociologique* (konzulens I. Théry), szakdolgozat, Párizs, EHESS, 2003.

lasztott 26 ügy szereplői felső társadalmi rétegből származtak, átlagéletkoruk nők esetében 42, míg a férfiaknál 45 év volt.³ Nemcsak a bírósághoz benyújtott iratokat tanulmányoztam, hanem a per bizalmasan kezelt dokumentumait is (például a peres felek jogi képviselőikkel folytatott levelezését, találkozósaikról készült feljegyzéseiket, a bíróságra beküldött aktából végül kihagyott tárgyi bizonyítéknak szánt dokumentumaikat stb.).⁴

A több ezer oldalas iratkupacból a per, a peres felek, s a tárgyalás kutatás szempontjából releváns adatokat tartalmazó, néhány száz oldal terjedelmű jegyzetet készítettem. E dolgozat függelékéhez csatolt táblázatban mindössze azokat az információkat közlöm, amelyek esszém tárgyához, vagyis a vétkesség és a bontóper vagyoni jogi járulékos kérdéseinek rendezése közti viszony szociológiai elemzéséhez szükségesek.

A jogszabály szövege és a joggyakorlat közti diszkrépancia miatt választottam a téma szociológiai szempontú elemzését. A francia törvény betűje szerint ugyanis a bontó okok rendszerét – így a házasságtörést is – a házasság felbontásának vagyoni következményeitől elkülönítve kell kezelni, az aktaelemzésből kiderül, hogy a gyakorlatban a peres felek eltérnek a törvénytől. Ők tudniillik a házasságtörést legtöbbször nem tekintik a szó szoros értelmében vett bontó-oknak, s nem különítik el a bontó-okokat a házasság felbontásának vagyoni következményeitől sem. Így a bontás, s vagyoni aspektusa szociológiai szempontból sokkal összetettebb társadalmi valósága tárul elénk, mint ahogyan azt feltételeznénk jogásként, pusztán a törvény szövegét olvasva.

1. A fél vétkességén alapuló bontás, s a járulékos vagyoni jogi kérdések szabályozása a francia jogban

Az 1975. július 11-én elfogadott, jelenleg hatályos francia házassági bontójogi törvény (*loi n° 75-617 portant réforme du divorce*) a házasság felek akaratából történő megszüntetésének három módját ismeri, nevezetesen a megegyezésen, az életközösség megszakadásán, s a vétkességen alapuló bontást.⁵

A törvény a felek egyező akaratan alapuló felbontásának két fajtáját nevesíti. Míg a közös kereset alapján megindított bontás (*divorce sur demande conjointe*) során a házastársak közösen nyújtják be a keresetet,⁶ az elfogadott keresettípus

³ Az ügyvédi iroda legtöbb ügyfele e társadalmi rétegből származott. Ennek háttérében a magas ügyvédi munkadíj és az ügyvédek kapcsolatrendszere áll.

⁴ A személyiségi jogok tiszteletben tartása végett megváltoztattam a családneveket és minden olyan adatot, ami az azonosítást lehetővé tenné. Az elemzett dokumentumokból készített összegzést lásd e dolgozathoz illesztett függelékben. Az elemzett anyagot a kutatás megkönnyítése érdekében a közeljövőben (amennyiben igény van rá) a párizsi vagy marseille-i EHESS Doktori Iskolájában helyezem le.

⁵ A *Code civil* 229. cikkelye szerint a „bontás kimondható közös megegyezéssel, az életközösség megszakadásával, avagy a fél hibájából,” („*Le divorce peut être prononcé en cas : - soit de consentement mutuel; - soit de rupture de la vie commune; - soit de faute.*”)

⁶ *Code civil* 230., 231. és 232. cikkelyei.

esetén (*divorce sur demande acceptée*) az egyik házastárs kéri a házasság felbontását, a másik pedig ahhoz kifejezett akaratnyilvánításával határozott módon hozzájárul.⁷

Ugyan ehelyütt nem áll módomban a két eljárás szabályait tüzetesen megvizsgálni, meg kell jegyezni, hogy bár a *Code civil* ezeket ugyanabban a bekezdésben szabályozza, mégis két egymástól teljesen eltérő bontástípusról van szó. A lényeg az, hogy a közös kereset alapján megindított bontás olyan nemperes eljárás, amelyben – a bíróság ellenőrzése mellett – a házastársak maguk rendezik a házasság megszűnéséből adódó összes következményt, az elfogadott kereset nyomán indult bontóper elfogadot, keresetes bontás viszont félig peres, félig nemperes eljárás. Utóbbi esetben a járulékos kérdésekről a bíróság dönt.⁸ Ami az életközösség megszakadásának esetét illeti, itt a törvény két okot konstituál: a felperes vagy a házastársak hat éven át tartó különélésére, vagy az alperes ugyanennyi ideig tartó elmebetegségére hivatkozhat.⁹

Ami az utolsó, s dolgozatunk szempontjából a legfontosabb esetkört illeti, hozzá kell tennem, hogy az 1975-ben hatályba lépett jogszabály egyszerre tükrözi a szakítást, s a folytonosságot. A jogalkotói reformlépésnek számít a bontási okok rendszerének bővítése, mivel azelőtt a házasság felek akarata alapján történő megszüntetésre kizárólag a házastárs vétkességére hivatkozva volt lehetőség.¹⁰

A folytonosságra utal az a tény, hogy a vétkességi elvet az új törvény nem vetette el. Ez az új *à la carte* rendszer mögött nem – mint ahogyan azt talán feltételeznénk – a konzervatívok és liberálisok közti kompromisszuma, hanem a pluralizmus elve húzódik meg, ami egyébként már a korábbi törvény tervezetében is megjelent.

A jogi eljárástípusok bővítését ugyanis a jogalkotó családmodellek pluralizálódásával magyarázta. A bontást szabályozó törvénynek, állították, már nem egy monolitikus családmodellen kell nyugodnia, hanem egy olyan pluralista rendszeren, amely lehetővé teszi, hogy a házasság visszafordíthatatlan megromlását többféle módon kezeljék.

Ugyanakkor a jogalkotó a vétkesség elvének fenntartása mellett felhozott három indokot is. Először is amellett érvelt, hogy a házasságnak intézményi természete van, s a vétkességi elven alapuló bontás az egyetlen bontástípus, ahol a házastársi köteleességek megsértése is releváns jogi érv. Továbbá ez az elv biztosítja egyedül a vétlen fél azon jogát, hogy a bíróság a másik felet vétkessé nyilvánítsa. S végül egyedül ez a performa garantálja a vétkességi elvben rejlő „katartikus” funkció megvalósulását.

A vétkességi elv alkalmazása esetén sincs szó a bontó okok automatikus alkalmazásáról. A jogszabályban tudniillik – a súlyos bűncselekmény miatti elítélés klasszikus esetét nem számítva¹¹ – nem találunk bontó okokra vonatkozó (kime-

⁷ *Code civil* 233., 234., 235. és 236. cikkelyei.

⁸ Lásd erről a törvénytervezet megfogalmazójának megjegyzéseit: J. Carbonnier, *Droit Civil*, II. kötet, *La famille*, 16e éd., Paris, PUF, 1993, 217–220 o.

⁹ *Code civil* 237. és 238. cikkelyei.

¹⁰ 1884. július 27-én elfogadott *Naquet* törvény.

¹¹ *Code civil* 243. cikkely.

rító vagy példálózó) listát. Ezt egy általános bontó ok helyettesíti, „a házastársnak a házastársi kötelezettségeket sértő, és az életközösséget tovább fenntarthatatlanná tévő szándékos magatartása.”¹² Nincsenek tehát *in abstracto* vétkes magatartások: a bíróság az ügy összes körülményét figyelembe véve, elsősorban a felek együttélésük során tanúsított magatartását szem előtt tartva *in concreto* mérlel.¹³

Míg 1975-ig a járulékos keresetekben a bíróság kizárólagosan a vétkes fél büntetését szem előtt tartva döntött, a hatályban lévő törvény előírása szerint a vétkességnek mindössze csak részben van jelentősége a házasság megszűnésének következményeit illetően. Így ha a bíróság a házasságot mindkét fél hibáját megállapítva bontja fel, akkor semmilyen szankció nem éri vétkességük arányában a feleket. A vétkességi elvnek mindössze akkor van jelentősége, ha a házasságot kizárólagosan az egyik fél hibájából bontják fel. Ebben az esetben azonban a vétkesség megállapítása jogi és vagyoni hátrányokkal jár, például az ajándékok, a házassági vagyonközösségben szerzett előnyök elvesztésével¹⁴, avagy a vétlen házastárs kártérítési keresethez való jogának elismerésével (amely a házasság megszűnéséből adódó erkölcsi, anyagi sérelmek jóvátételét célozza),¹⁵ avagy a házastárs tartáshoz való jogának megszűnésével.¹⁶

Utóbbi a házastársak együttélésük során kialakult, s a házasság felbomlása miatt megváltozott vagyoni viszonyaik közti különbség kiegyenlítését szolgálja.¹⁷ A házastársi tartás intézménye ezért mindenek előtt a házastársak objektív anyagi helyzetéhez igazodik.¹⁸ Önmagában tehát a házastársi tartás nem a vétkes fél

¹² *Code civil* 242. cikkelye így szól: „A bontást kérheti az egyik házastárs a másiknak beszámítható tényekre hivatkozva, ha e tények a házasság folyamán fennálló kötelezettségeket és kötelezettségeket súlyos vagy ismételt megsértésében, és a közös életvitel fenntartásának elviselhetetlenné tételében állnak.” („*Le divorce peut être demandé par un époux pour des faits imputables à l'autre lorsque ces faits constituent une violation grave ou renouvelée des devoirs et obligations du mariage et rendent intolérable le maintien de la vie commune.*”)

¹³ Ez radikális változás, hiszen 1975 előtt a házasságtörés abszolút – vagyis további vizsgálat nélkül elfogadható – válóoknak minősült. Ha bizonyítottan házasságtörésről volt szó, a bíróságnak a vétlen fél kérelmére a házasság felbontását ki kellett mondania. Lásd erről Y. Mayaud, „L'adultère, cause de divorce depuis la loi du 11 juillet 1975”, (1980), *Revue trimestrielle du droit civil*, 495–523. o.

¹⁴ *Code civil* 267. cikkely.

¹⁵ *Code civil* 266. cikkely.

¹⁶ *Code civil* 280-1. cikkely.

¹⁷ *Code civil* 270. cikkely.

¹⁸ *Code civil* 271. cikkely.

szankcióját és a vétlen fél jutalmát képezi. Ebben az összefüggésben a bontáshoz vezető vétkesség mindössze, mint a *contrario* érv tűnik fel.¹⁹

Általában is igaz, hogy a járulékos vagyoni kérdéseket illetően a vétkesség kérdése mára másodlagossá vált, s helyette a „gyermek érdekére” való hivatkozás – kvázi aduázként – uralja a bírósági retorikát. Így hát az egyik fél kizárólagos vétkességének ténye sem a gyermek elhelyezésére vagy tartásra, sem pedig a lakáshasználatra nincs semmilyen hatással. Újabban – például a Franciaországban éppen folyamatban lévő családjogi reform fényében²⁰ – a jogalkotó szándéka úgy tűnik egyre inkább arra irányul, hogy a vétkesség kérdését tökéletesen elválassa a házasság megszűnésének járulékos kérdéseitől.

2. A fél vétkességén alapuló bontásra, s a járulékos vagyoni jogkérdésekre irányadó joggyakorlat

Az eddigiekből az következne, hogy a vétkességi elven alapuló bontóper típus mellett döntő házastársat egyrészt a másik fél vétkes magatartása, illetve a másik vétkességének vagy saját ártatlanságának bíróság általi deklarálása iránti igénye vezérli, másrészt pedig a másik fél kizárólagos vétkességének kimondásából származó járó vagyoni előny megszerzése hajtja. Csakhogy a vagyonosabb társadalmi réteget reprezentáló házastársak, a házasságtörési vádat alkalmazó vétkességi elven alapuló bontóperjeinek elemzése nem támasztja alá e hipotézist. Ezekben a perekben nyilván rendkívül nagy a tét mind vagyoni, mind pedig érzelmi szempontból. Ugyanakkor sem a vétkesség fogalmára, sem pedig a vétkesség, s a házasság megszűnésének vagyoni jogi következményeire nem úgy tekintenek a felek, mint ahogyan azt a törvény szövegét olvasva gondolnánk.

Legelőször is le kell szögezni, hogy a vizsgált esetekben a házasságtörés, amely elvileg a fő bontó ok, mégsem *stricto sensu* bontó ok. Legtöbbször nem a házasságtörés ténye az az ok, ami közvetlenül a vétkességi elven alapuló bontóper megindítását implikálja. Rendszerint a bontóper idején ugyanis a felek már

¹⁹ Ehhez hasonlít némely tekintetben a magyar szabályozás is. A magyar *Családjogi Kódex* (Csjt). 32. § (3) feltételei szerint az önhibán kívüli rászorultság objektív tényének vizsgálata után, a házastársi tartásigény elbírálásának alapja az, hogy ne legyen érdemtelen a házastárs. Az érdemtelenséget a Csjt. nem definiálja, viszont, mint ismert, a Legfelsőbb Bíróság többször módosított V. számú Polgári Elvi Döntése tartalmazza az ennek megállapításához szükséges főbb szempontokat: „A házasság felbontása esetén a tartást érdemtelenység címén attól a házastárstól kell megtagadni, aki a házasság erkölcsi alapját a házasság felbontására is közreható magatartásával olyan súlyosan sértette, hogy tartása a házastársára a társadalmi felfogás szerint méltánytalan lenne. Az érdemtelenység elbírálásánál figyelembe kell venni az arra hivatkozó házastárs magatartását is.” Az idézett szövegből következik, hogy a kötelezetti hivatkozás csak a másik házastárs súlyos, a házasság erkölcsi alapját sértő és a házasság megromlásához vezető magatartása esetében lehet alapos. E feltételek tehát igen hasonlóak az egyik fél kizárólagos hibájából történő bontás francia jogban meglévő feltételeihez.

²⁰ 2003. július 9-i házassági bontójogi törvénytervezet (*projet de loi relatif au divorce n° 389*) a jövőben teljesen megszüntetné a kizárólagos vétkességgel járó hátrányokat.

külön élnek, s néhányan esetleg egy harmadik személlyel új családot is alapítottak. Ezekben az esetekben a bontás célja elsősorban a már mindkét fél által véglegesen megromlottnak ítélt házasság bírósági úton történő megszüntetése. Persze nem kizárt, hogy adott esetben a peres fél valóban úgy gondolja, a másik fél hűtlensége vezetett a házasság megromlásához. Azonban még ezekben az esetekben is elsősorban a házasság feldúltsága – melyet esetleg a házasságtörés okozott a fél szemében – motiválja a bontókeresetet. A tanulmányozott akták majdnem mindegyikében a házastársak számára már nem kérdés, hogy fel kell-e bontani a házasságot, vagy sem. Bizonyíték erre, hogy mindkét házastárs kéri a bontást. A per idejére tehát az a házasság, amelyet *de jure* a házasságtörés tett feldúlttá, *de facto* már réges-rég a múlté. Összegezve: nem az a tárgya a jogvitának, hogy felbontható-e a házasság, s ha igen, akkor miért, hanem az, hogy azt a bíróság miként bontsa fel.

2.1. A vagyoni magántárgyalások hatása a vétkesség kérdésére

Számos jogszociológiai kutatást idézhetnénk, hogy bizonyítsuk, az egyének rendszerint nem elsősorban az előírt jogi keretek figyelembevételével, hanem élethelyzetük egyedi körülményeit szem előtt tartva választanak jogi eljárást.²¹ Tökéletesen áll ez az elemzett bontási formára is, melyet a jogalkotó elsősorban azért vezetett be, hogy a magát áldozatnak érző házastárs bírósági úton ismertethesse el a vétlenséget (s a másik fél „bűnösségét”) a házasság feldúlásában. „A tartalom nem a forma, és a forma nem a tartalom. Azt a performát használják, amelyik megfelel a helyzetüknek, mert ez éppen így adódik, de nincsen sok köze a tartalomhoz.”, elemezte a felek pozícióját egy francia bíró a vétkességen alapuló bontással összefüggésben.²² A performa választás indokai közt szerepel ennek az eljárásnak a relatív gyorsasága, egyszerűsége, vagy épp a másik fél tökéletes köddé válása.²³

Másfelől, az elemzett akták tanúsága szerint e performa kiválasztását és alkalmazását a házasság megszűnésének vagyoni következményei is meghatározzák. A vétkességről szóló jogvita ugyanis minden egyes esetben összefügg a felek tárgyalótermen kívül folyó vagyoni tárgyalásainak állásával. Az aktákat olvasva világosan kirajzolódik a főszabály. Soha sincsen jogvita a vétkességről, ha a felek konszenzusra jutnak a vagyoni kérdéseket illetően, ám mindig van, ha e kérdésekben a felek nem értenek egyet. A konszenzus és a konfrontáció mindig totális: a felek vagy tökéletesen egyetértenek a bontó-okok és a vagyoni kérdések terén, avagy vitatkoznak a házasság megromlásának okain és a válás pénzügyi következményein is.

²¹ Erről lásd például E. Serverin, S. Bruxelles, *Actions et interactions dans l'institution judiciaire*, Paris, Éd. du CNRS, 1982; és F. Soubiran, *Le recours à la justice dans les conflits de travail: histoire d'un détour*, Paris, Cesdip, 1987.

²² A. L., francia elsőfokú bíróval 2002. május 2-án készített interjúmból idéztem.

²³ I. Théry, *Couple, filiation et parenté aujourd'hui. Le droit face aux mutations de la famille et de la vie privée*, Paris, Odile Jacob/La Documentation française, 1998, 114. o.

Gyakran megesik, hogy a felek áttérnek az egyik konfigurációról a másikra. Egyszer arról van szó, hogy kezdetben a felek magántárgyalásokat folytatnak avégett, hogy békés módon dűlőre jussanak a vagyoni kérdéseket illetően, s ekkor még szó sem esik vétkességről, később azonban az adok-kapok kifulladásával hirtelen előbukkannak a vétkességi vádak. Másszor pedig az történik, hogy bár először a felek pozíciója úgy vagyoni kérdésekben, mint a bontó-okkal összefüggésben oly messze vannak egymástól, mint Makó Jeruzsálemtől, lassanként azonban konszenzus közelbe jutva feledésbe merülnek a vétkességi vádak is.

2.1.1. A házasságtörési vád, mint a vagyoni vita következménye

Az elemzett akták közül négyben a vétkességi elven alapuló bontóper megindítása – melynek keretében a házasságtörési vád elhangzott – a közös kereset benyújtását célzó bontási terv sikertelen lebonyolításának volt a következménye.²⁴

Rendszerint a következő történik. A házastársak már jó ideje külön éltek, valószínűleg szeretnének. Felkeresik ügyvédjüket²⁵, hogy az ő segítségükkel rendezzék el a „piszkos anyagiakat”.²⁶ Megkezdődnek a tárgyalások ügyvédi közvetítéssel, ám a felek pozíciója egyre inkább eltávolodik egymástól, épp az anyagiak miatt. Kiderül ugyanis, hogy a felek által felkínált és igényelt vagyonhányad túlzottan eltér egymástól. Minthogy a férj minden esetben jobb anyagi helyzetben van, mint a feleség, a tárgyalás rendszerint azon bukik meg, hogy a feleség szemszögéből nézve a férj túl keveset kínál, míg a férj rendszerint azt hangoztatja, hogy a nő túl sokat kér.²⁷ Ha egyikük úgy ítéli meg, hogy a vita végleg holtpontra jutott, benyújt egy vétkességi elven alapuló bontókeresetet.

Az ilyen esetekben tehát e performa kiválasztásának oka nem a házastárs vétkes magatartása, hanem az egyezkedés kudarca. „Találkoztam Dugas-nével, aki miután úgy látta, egy ésszerű pénzügyi megállapodás továbbá már nem jöhet létre közte és a férje között, megkért, hogy nyújtsak be egy vétkességi elven alapuló bontó keresetet a nevében”²⁸, írja például egy feleség jogi képviselője a férj ügyvédjének.

²⁴ Buyle, Dugas, Gaillardon és Rouger akta.

²⁵ Fontos hangsúlyozni, hogy a francia jogban ügyvédkényszer van mindegyik bontó performában. Lásd erről az új francia polgári eljárásjogi kódex (*Nouveau Code de procédure civile*) 1090., 1106., 1123., 1129. és 1133. cikkelyeit.

²⁶ A közös kereset alapján meginduló bontóperben házastársaknak meg kell egyezniük minden kérdésben, vagyis a házastársi vagyonközösség megosztásának módjában és annak megszüntetésében, házastársi ajándékok és házassági vagyonközösség fennállása során szerzett előnyök elosztásában, a házastársi tartás, gyermekelhelyezés, kapcsolattartás, tartásdíj és a feleség nevének kérdéseiben (*Code civil* 230. és 268. cikkelyei).

²⁷ Vagy magáról a házastársi tartásról van szó, vagy a vagyonközösség megszüntetésének módjáról, amely a gyakorlatban szinten elláthat egyfajta kiegyenlítő funkciót, amennyiben objektíve „méltánytalan”.

²⁸ Lásd Dugas akta, Dugas asszony ügyvédjének levele Dugas úr ügyvédjének, 2000. január.

Így tehát olyan házastársak, akik a perbelépéskor még egyáltalán nem készültek arra, hogy a bíróság előtt „teregessék ki a szennyest”, vagyis bevessék a vétkességi vádat, később mégis a vétkességi elven alapuló perbe bocsátkoznak. És mindezt nem azért teszik, mert azt szeretnék, hogy a bíróság megállapítsa a másik fél kizárólagos hibáját, s így ez ebből adódó anyagi előnyöket a megcsalt fél élvezhesse, hanem azért, mivel nincs egyezség, s így nem adatik más mód a házasság felbontására.²⁹ Így hát az sem kizárt, hogy vétkes ugyan a másik fél, ám mégsem annak „bűne”, hanem a tárgyalótermen kívül folytatott tárgyalások csődje vezet a vétkességi elven alapuló pertípus beindításához. Ekkor viszont a felek e pertípus sajátosságai miatt mégis együttélésük során tanúsított magatartásuk egyes mozzanatainak bemutatását kénytelenek addig csűrni-csavarni, míg világossá nem teszik a vétkességet.³⁰ Így kerül elő a házasságtörés vádja is.

2.1.2. A házasságtörési vád elejtése, mint tárgyalótermen kívüli megállapodás sikerének következménye

Nyolc aktában az előzőhöz képest tökéletesen fordított irányú folyamat lejátszódását figyelhetjük meg.³¹ A „közsférában” zajló vétkességi alapon működő bontóper résztvevőit a „magánszférában”, az előbbivel párhuzamosan futó tárgyalás sorozat eredményes befejezése arra készíteti, hogy a vétkesség vádját alkalmazó bontóperből egy „majdnem” közös megegyezésen alapuló pertípusra térjenek át.

A házastársak tehát már a kezdetektől fogva az előbbi típusú jogvita résztvevői. A bíróság előtt dül a perpatvar, a felek egymás magatartását próbálják meg a lehető legrosszabb színben feltüntetni, s azt állítják – néha meglehetősen vehemenciával –, hogy a másik fél kizárólagos hibájából romlott meg a házasság. Azonban, ha a bizalmasabb hangnemű leveleket olvassuk, kiderül, hogy a felek magánmegbeszélésein teljesen más légkör uralkodik. A házastársak, s jogi képviselőjük közti levélváltásban szinte szó sem esik házasságtörésről, vétkességről, bontó okról. Míg tehát a felek a bíróság előtt ádáz küzdelmet vívnak, addig tárgyalásaik során meglepően udvarias hangvételű egyeztetést folytatnak a vagyoni kérdések

²⁹ Az „elfogadott kereseten alapuló” bontás-típus (*divorce sur demande acceptée*), melyet eredetileg pontosan az ilyen esetekre figyelemmel vezettek be (mind a két fél válni szeretne, de nem állnak fenn a közös kereseten alapuló bontás feltételei), a gyakorlatban ritka, mivel az eljárás bonyolult és kényelmetlen a felperes számára.

³⁰ Sőt mi több, egy korábbi jogszociológiai kutatás arról is beszámol, hogy megesik, a vétkes magatartás tényét utólag „gyártják” a peres felek. Egy ügyvéd például azt tanácsolta ügyfelének, hogy tanuk előtt idegesítse fel férjét annyira, hogy őt tettelesen bántalmazza. B. Bastard, *Les démarieurs. Enquête sur les nouvelles pratiques du divorce*, Paris, La Découverte, 2002, 125–126 o.

³¹ Bastien, Berger, Buyle, Callon, Chavaneau, Dugas, Evva és Konrad akta. A Gaillardon és Ménard aktákban is vannak hosszas magántárgyalások az anyagi egyezség érdekében, de ezek végül nem járnak eredménnyel.

békés rendezése céljából. E tárgyalások vagy már a bírósági eljárás eleje óta tartanak, vagy közben kezdődtek el az ügyvédek békítő közbenjárásának hatására. Ezért alakul ki az a meglepő szituáció, hogy míg a főként a vétkességről folyó peres eljárás keretében zajló „hivatalos” jogvitában a felek álláspontja közt jelentős eltérés mutatkozik, addig négyszemközt, a vagyoni kérdések megvitatása során a felek sokkal közelebb állnak egymáshoz.

Ez esetben a Pierre Noreau jogszociológus által „konfliktusok rétegződésének” nevezett jelenséggel állunk szembe.³² Szerinte a „hivatalos” jogi és privát „valódi” per közt különbség van. A két „per” azonban nem független egymástól. Ha az utóbbi sikerrel zárul, kihathat a „hivatalos” jogvitára a megállapodás. Esetünkben a felek egy „különleges és egyező” előterjesztést (*conclusions spéciales et concordantes*) nyújtanak be a bíróságnak, melyben mindkét peres fél „beismerő vallomást” tesz vétkességét illetően, s kéri a házasság mindkét fél hibájából történő felbontását, a váló ok megjelölése nélkül³³, továbbá egy egyező tartamú okiratot terjesztenek elő a járulékos vagyoni kérdéseket illetően. Ezzel a közös megegyezésen alapuló bontás fő elemei mind együtt vannak: egyezség a házasság felbontásában, válóokban, járulékos kérdésekben, s a válóok megjelölésének mellőzése. Ilyenkor a peres felek helyzete sokkal inkább a közös megegyezéses eljárás megindításának feltételeit tükrözik, csak éppenséggel e pertípus játékba lendítéséhez újra előlről kellene kezdeni az egész hercehurcát.

Azt látjuk, hogy a vagyonjogi megállapodás után teljes körű megegyezés jön létre, ideértve a bontó-okokat is. A peres felek, miután egymást vádolták házasságtöréssel és a másik fel kizárólagos hibájára hivatkozva kérték a házasság felbontását, hirtelen könnyedén elismerik saját vétkességüket. A házasságtörés tényét, melyet vagy tagadtak, vagy úgy állították be, mintha az vétlen magatartás lett volna, egyik pillanatról a másikra „beismerik” vagy nem tekintik már ők sem úgy, mintha ártatlan dolgokról lett volna szó. Mivel a vétkességet eldöntő jogvitának a vagyonjogi megállapodás megkötésével vége szakad, azt feltételeznénk, hogy a felek közt főleg vagyoni kérdések terén volt nézeteltérés, s hogy a vétkes magatartásokról tett nyilatkozatok nem képeztek a konfliktus szerves részét.

Az elemzett akták felében a házasságtörési vád – csakúgy, mint a többi vád – önmagában a vétkességi elven alapuló eljárás választását nem indokolja meg, hanem sokkal inkább a magánalku pillanatnyi állását tűnik tükrözni. Amikor a tárgyalások zátonyra futnak, e vád feltűnik, ha nem, akkor szóba se jön. Ezzel a törvény által előírt sorrend – a házasság felbontását a másik fel vétkes magatar-

³² P. Noreau, „La superposition des conflits : limites de l’institution judiciaire comme espace de résolution des conflits”, *Droit et Société* (40), 1998, 585–612. o.

³³ A *Code civil* 248–1. cikkelye lehetővé teszi, hogy a felek kérelmére a bíróság, mellőzve a bontó ok megjelölését ítéletében, mindössze annyit állapítson meg, adott tényállás mellett fennállnak a vétkességi elven alapuló bontás feltételei.

tása miatt lehet kérni, és ezután lehet a járulékos vagyoni kérdésekre irányuló kérelmeket a bírósághoz benyújtani – a gyakorlatban megfordul. Bár paradoxnak hangzik, de ily módon a házasságtörés, mint vétkességi vád nem a válás oka, hanem a vagyoni kérdésekkel kapcsolatos ellentétnek a *következménye*.

2.2. Házasságtörés: vagyoni kérdés?

Mindez azt jelentené, hogy a házasságtörés semmilyen szerepet nem játszik a vétkességi alapon működő bontóperben, s hogy a házasságtörési vád megjelenése mindössze szimptóma vagy indikátor, a tekintetben, hogy a vagyoni problémák megoldásában meddig jutottak a felek. Bár részben helyes e megállapítás, e tételt mégis pontosítani kell. Igaz ugyan, hogy a házasságtörési vádat nem úgy alkalmazzák a peres felek, amint azt a törvény előírja, tényének megállapítása mégis fontos eleme a vétkességi alapon működő bontópernek, minthogy részét képezve a vagyoni jogvitának, a házasság megszűnéséhez fűződő vagyoni következményekkel kapcsolatos igényeket igencsak érinti.

Az elemzett esetek közül azokban, ahol a per során a peres felek közt végig totális az ellentét (ideértve a bontó okokat és a járulékos kérdéseket), a vagyoni vitában elhangzott érvelésekben igen gyakran előfordul a házasságtörés megítélésének kérdése is. A törvény szövegétől eltérően, mely fokozottan elszigeteli egymástól a bontó-okokat és a bontás hatásait, a peres felek nem tesznek különbséget a bontóper e két oldala közt, hanem éppen ellenkezőleg, összemossák.

Ha például a házastársi tartással kérdésével összefüggő nyilatkozatokat olvassuk, amit a bíróság a házastársak kereseti, jövedelmi és vagyoni viszonyaira figyelemmel állapít meg, a házasságtörés rendszerint úgy kerül előtérbe, mint olyan elem, amely javítja akár a bővérű férj, akár a hűtlen asszony anyagi helyzetét³⁴ (együttélés harmadik személlyel, s ezzel a mindennapi élet kiadásainak csökkentése, ajándékok a szeretőtől stb.). Ezzel támasztható alá az az igény, hogy a házasságtörő feleség által igényelt házastársi tartás alacsonyabb, az együttélést ily módon feldúló férj esetében pedig magasabb legyen. Nos, azt látjuk, a semleges hangnem ellenére, a bíróság előtt a felek járulékos kérdésekkel összefüggő érvelésbe is inkorporálják a házasságtörési vádat.

Mindamellet, hogy a házasságtörést úgy próbálják leírni a bíró előtt a peres felek, mintha az a házastársak objektív anyagi viszonyainak részét képeznék, létezik egy szubjektív, szimbolikus kapcsolat is a házasságtörés és a vagyoni kérdések közt. A házasságtörés ugyanis egy olyan elemnek tűnik fel, mely a „megcsalt”

³⁴ Hangsúlyozom, a hűtlen házastárs nemétől függetlenül a házasságtörés csak és kizárólag, mint anyagi előny megszerzésére irányuló érv hangzik el, ha a vagyoni járulékos kérdésekről folyik a vita. A bontó-okokkal összefüggő érvelésekben a házasságtörést a peres felek, mint súlyosan vétkes magatartást igyekeznek lefesteríteni. Ekkor a feleség inkább úgy érvel, hogy a férj rengeteg pénzt, ajándékot pazarolt szeretőjére, s ezzel alaposan megkurtította a családi kasszát, míg a férj inkább azt hangsúlyozza, hogy felesége az érzelmi függetlenség mellett anyagi függetlenségre is szert tett. L. V. Nagy, *op. cit.*, III. 4 fejezet.

fél szerint indokolja, hogy kevesebbet ajánljon, illetve többet igényeljen a házasság megszűnésének vagyoni következményeit illetően. Így a férj szemében a feleség hűtlensége indokolja, hogy a házasság felbontása sokkal hátrányosabb vagyoni következményekkel sújtsa őt, mint egy „tisztességes” exfeleséget. „Ahhoz képest, amit tett, anyagi igényei egyszerűen felháborítóak és szemérmetlenek”³⁵, írja például egy felperesi férj. Egyes aktákban kifejezetten „nevelő büntetésről” van szó: „ne ítéljenek neki járadékot (...) legyen ez a válóper egy elektrosokk, mely végre felébreszti őt. Csak ártana neki, ha túl sokat kapna”³⁶, mondja egy másik felperesi férj. Ugyanezt vallja a másik nem is. A feleségek számára a férj csalfasága olyan elem, ami feljogosítja őket vagyoni igényeik megnövelésére, vagyis ahhoz képest, amit házasságtörés nélkül elvártak volna. Számukra a férj házasságtörésének a feleség anyagi kárpótlása kell hogy következménye legyen.

A házasságtörésnek tehát „ára” van, s ennek megfizetését a megcsalt fél elvárja a hűtlen féltől. Nyilván emiatt jut fontos szerep a tárgyalótermen kívül folyó egyezkedésben is a házasság ily módon történő feldúlásának, s jó okkal feltételezhető, hogy a megállapodás feltétele az, hogy a házassági kötelék megsértésében vétkes fél kifizesse a házasságtörés „árát”. Egy felperesi feleség ügyvédjének elküldött levele frappáns bizonyíték: „Ha elfogadom, írja, hogy a bontás mindkettőnk hibájából történjen, holott valójában a vétek csak egyikünké, egy fontos dologról lemondok, és semmit sem kapok érte cserébe.”³⁷ Pontosan erről van szó: a vagyoni megállapodás úgy és akkor jöhet létre, ha a házasságtörés bíróság előtti elismeréséről való lemondást „kifizeti” a hűtlen házastárs.

Ha igaz az, hogy a vagyoni jogi ellentét, illetve egyezség léte, döntő elem a házasságtörés vádjának megjelenésében, a „vagyoni kérdésnek” egy tágabb jelentést kell tulajdonítanunk. Az egyezkedés nem csupán a házasság megszűnésének *stricto sensu* pénzben kifejezhető következményeiről szólnak, hanem ide kell érteni magát a házasságtörést is, aminek tehát számszerűsíthető „ára” van. A bontás vagyoni jogi következményei ugyanis nem függetleníthetők a házasságtöréstől: abban az esetben alakul ki konszenzus a vagyoni vitában, ha az elosztás mindkét fél számára méltányosnak tűnik. Ez nem jelent objektív mércét, hanem egyedi igazságosságot, vagyis a felet kellően kompenzálni kell ahhoz, hogy akit felszarvaztak, végül is hallgasson a házasságtörésről. Egy másik kutatás konklúziójának tükrében e tétel kiterjeszthető a válasra is. Eszerint az a fél, aki inkább a válasz mellett van, mint a másik, hajlamos „kifizetni” szabadulásának árát oly módon, hogy számára objektíve hátrányosabb vagyoni rendezést ajánl fel, illetve fogad el.³⁸

³⁵ Raux akta, Raux úr (felperes) ügyvédjének írt levele, 2001. október.

³⁶ Ménard akta, Ménard úr (felperes) magánjegyzetei, dátum nélkül.

³⁷ Konrad akta, Konrad asszony (felperes) ügyvédjének írt levele, 1996. november.

³⁸ B. Bastard, *Les démarieurs* ... , op. cit., 116. o.

Összegzés

Az áttanulmányozott aktákból, s az eddig elmondottakból kiderül, hogy a francia joggyakorlat a házasságtörést nem egy elszigetelt bontó-oknak, hanem egy házasság felbontását rendező mechanizmus elemének tekinti. Más szóval a házasságtörés mindössze részét képezi az ítéletben kialakított – a bontás okait és hatásait, a vétkesség és a járulékos kérdéseket átfogóan rendező és meghatározó – bírói álláspont teljességének.

Mint már említettem, a peres felek a vétkességi alapon működő bontóperben nem választják el egymástól a bontó-okokat, s a bontás hatásait. Ezért, paradox módon, a vagyoni „következmények” bizonyos esetekben a házasságtörés, mint bontó-ok megjelenésének, illetve e vád eltűnésének az oka. A vagyoni kérdésekben történő megállapodás után a vétkesség kérdése eltűnik, míg a nézeteltérés esetén előkerül. De maga a házasságtörés ténye is hatással van a bontás vagyoni következményeire. Sokszor kárpótlásként vagy kártérítésként funkcionál a vétlen fél sérelmeinek orvoslására. Mindennek fényében a vétkességi elven alapuló bontóper, szociológiai szempontból, egy vagyoni kérdésekről folyó tárgyalásként vagy vitaként lehetne meghatározni, hozzáátve, hogy a „vagyoni kérdés” fogalmának kellően tág jelentést tulajdonítunk, hisz az a vétkesség a szimbolikus „árát” is magában kell hogy foglalja.

Érdemes egy pillanatra elgondolkozni azon a folyamaton, ahogyan a felek a nyílt konfliktusból áttérnek a konszenzusos útra. Olykor az történik, hogy elnyúló, békés hangnemben folydogáló tárgyalások után hirtelen „kitör a vulkán”, olykor pedig ennek ellenkezője, vagyis a tárgyalóteremben zajló „élethalálharc” után egyik pillanatról a másikra egyezség születik e felek közt.

Aligha tárhatunk fel e folyamat mögött elszigetelt okokat, abban a vétkesség érzelmi kérdése és a vagyoni-materiális dimenzió egyaránt szerepet játszik. Persze első pillantásra az utóbbinak tulajdonítanánk nagyobb súlyt, holott mint később látni fogjuk, ez nem teljesen így van. Nem kizárt az sem, hogy az alapvetően a házastársi magatartások megítélésére kiélezett konfliktust a peres felek később átalakítják vagyoni ellentété. Ezt talán azért teszik, mert saját maguk számára is elfogadhatóbbá teszik a pert azzal, hogy „mindössze” pénzügyi kérdéseken vitatkoznak. Ugyanis a felek az önmaguktól, s a társadalmi környezetük szereplői által tőlük – *a fortiori* a gyermekes házaspároktól – elvárt „békés válás” jegyében esetleg inkább vagyoni kérdéseken vitáznak, hiszen e vita inkább „objektívnek” tűnik, mint az a szubjektív, érzelmi harc, ami a másik fél vétkességének kimondásáért folyik.

Másfelől viszont hiba lenne az is, ha a vétkesség jelentőségét eltúloznánk. Vannak ugyanis olyan esetek is, amikor kétségtelen, a vétkesség vádja valójában a házasság felbontásának nem oka, hanem eszköze. Marad az, hogy legtöbbször az anyagi előnyök enyhíthetik a sérelmeket, ugyanakkor a vétkes fél kicsinyessége még rosszabb színben tüntetné fel őt.

Emlékezzünk csak Marcel Mauss-nak az ajándékról szóló híres tanulmányára.³⁹ Mauss arra hívja fel a figyelmet, hogy a csere nem pusztán két fél gazdasági érdekeinek a gyümölcse, hanem egy olyan folyamat, amelynek erős társadalmi jelentése van. Esszéjének egyik fő tanulsága az, hogy a társadalmi cselekvésekben nem lehet könnyedén elválasztani az anyagit a szimbolikustól, ugyanis a valóságnak, magának szimbolikus ereje van. Szociológiai szempontból a bontóper a házastársak anyagi érdekeinek ütközésénél, az „adok-kapok” játzmánál többet jelent. A vagyoni aspektusban ugyanis bizonyos szimbolikus jelentések is feltárhatók. A vétkességi elven működő bontóper sem nem tisztán vagyoni per, sem pedig tisztán a fél vétkességét feltáró „büntetőügy”. Nyilván azért, mert a bontóper a házasság alatt létrejött, s rendszerint alaposan összegubancolódott, egymástól sokszor elválaszthatatlan érzelmi és gazdasági kötelékeket bagoz ki, old el vagy szabdal szét.

³⁹ M. Mauss, „Tanulmány az ajándékról. Az ajándékcseré formája és értelme az archaikus társadalmakban” in *Szociológia és antropológia*, ford. Saly N., Vargyas G., Budapest, Osiris, 2000, 195–338 o.

AKTA (félék)	ÁLTALANOS JELLEMZŐK (a békítő tárgyalás idején)										AZ ELJÁRÁS JELLEMZŐI				
	FFI ÉLETKOR	NŐ ÉLETKOR	FFI FOGLALKOZÁS	NŐ FOGLALKOZÁS	TÁRS- I RÉTEG	HÁZASSÁG KEZDETE	BÉKÍTŐ TÁRGYALÁS	HÁZASSÁG IDŐTARTAMA	GYERME- KÉK ⁴⁰	IRRODA ÜGYFELE	KERESÉT BEADÁS	PERT INDÍT	HÁZASSÁG- TÖRÉS	ÍTELET: A FÉL HIBÁJA ⁴¹	
BASTIEN	30	26	látzávezető	felügyelő	Közép - Felső	1991	1995	4	2 kk	ffi	nő	fi & nő	2H 248-1		
BELLET	46	44	ékszerész	fog. nélküli	Felső	1980	1998	18	3 kk	ffi	nő	ffi	2H		
BELLISSANT	54	39	vállalati ügyvezető	fog. nélk. (alk.műv.)	Felső	1989	2002	14	1 kk	nő	nő	ffi	foly.		
BERGER	51	57	lőportyész	fog. nélküli	Közép + Felső	1983	1999	16	1 kk	ffi	ffi	ffi	foly.		
BUYLE	42	35	banki felsővezető	üzletvezető	Felső	1987	1997	10	2 kk	nő	nő	fi & nő	2H 248-1		
CALLON	45	73	színesz	író	Felső	1987	1993	6	0	egyik sem	nő	ffi	2H 248-1		
CHAVANEAU	45	43	színesz	pszichológus	Felső	1987	2000	13	4 kk	ffi	nő	ffi	foly.		
CONSTANTIN	47	41	építész	ker.-i ügyvezető	Közép + Felső	1982	1998	16	3 kk, 1 nk	ffi	ffi	fi & nő	foly.		
DAMIANNE	37	31	gépkocsivezető	könyvelő	Közép	1987	1998	11	3 kk	ffi	nő	nő	nő KH		
DUGAS	50	38	bankigazgató	tanácsadó	Felső	1989	2000	11	3 kk	ffi	nő	fi & nő	foly.		
EYVA	53	56	mérnök	fog. nélküli	Közép + Felső	1963	1994	31	3 nk	nő	nő	fi & nő	2H 248-1		
GAILLARDON	46	44	fejlesztési igazgató	gyermekgondozó	Felső	1977	1999	22	2 kk, 1 nk	ffi	ffi & nő	ffi	foly.		
JACQUET	42	40	vállalati ügyvezető	váll. gazd. - ellenőr	Felső	1988	2000	12	2 kk	nő	nő	nő	foly.		
KONRAD	48	44	szájszabész	vállalati igazgató	Felső	1983	1994	11	2 kk	nő	nő	fi & nő	2H 248-1		
KONRAD 2	35	ismeretlen	szájszabész	ismeretlen	Felső	1978	1981	3	1 kk	egyik sem	nő	ffi	2H		
MEVARD	44	42	értékesítési igazgató	fog. nélküli	Felső	1975	1996	21	3 nk	nő	ffi	fi & nő	2H		
MOREL	51	49	vállalati igazgató	fog. nélk. (alk.műv.)	Felső	1981	2000	19	2 kk	nő	ffi	fi & nő	foly.		
MOUNIER	62	52	vállalati igazgató	fog. nélküli	Felső	1972	2000	28	2 nk	nő	ffi & nő	ffi	foly.		
PRIGENT	56	59	ig.ü.-i szakértő	titkárnő	Közép + Felső	1968	2000	32	2 nk	ffi	ffi	ffi	foly.		
RAUX	32	32	ügyvéd	fejlesztési igazgató	Felső	2000	2001	1	1 sz	ffi	ffi & nő	nő	foly.		
RIOU	44	43	banki felsővezető	ker.-i ügyvezető	Felső	1989	2001	12	4 kk	ffi	ffi	nő	foly.		
RIPERT	52	48	gyógytornász	gyógytornász	Közép + Felső	1974	2001	27	2 kk, 2 nk	nő	nő	nő	foly.		
ROUGER	57	60	biztonsági igazgató	nyugdíjas	Közép + Felső	1967	1998	31	2 nk	ffi	nő	ffi	ffi KH		
TRAVAGLI	52	47	fog. nélküli	vállalati igazgató	Felső	1983	2000	17	1 kk	nő	nő	ffi	foly.		
TUDJEK	41	47	vezérgazgató	vállalati ügyvezető	Felső	1978	1997	19	3 kk	ffi	nő	ffi	2H		
VIORNIERY	30	27	szakács	penztáros	Közép - Felső	1996	2000	4	1 kk	ffi	ffi	nő	foly.		
ÖSSZES/ÁTLAG	45.1	41.8						15.7 év	kk:19 ügy	ffi:13, nő:8	ffi:8, nő:15	ffi:15, nő:15			

⁴⁰ kk = kiskorú gyermek; nk = nagykorú gyermek; sz = születendő gyermek.

⁴¹ KH = házasság felbontása az egyik fél kizárólagos hibájából; 2H = házasság felbontása mindkét fél hibájából; 2H 248-1 = házasság felbontása mindkét fél hibájából, a felek „különleges és egyező” előterjesztésükben foglalt kérelmére (l. supra.), a bontó-ok megjelölése nélkül (Code civil 248-1. cikkely); foly. = folyamatban lévő ügy.